

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2023. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.12.41>

УДК 351:82

В. М. Булавинець,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,

Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8169-733>

О. І. Заклекта,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії,

Західноукраїнський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8856-6081>

РОЛЬ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

V. Bulavynets,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the

S. I. Yuriy Department of Finance, Western Ukrainian National University

O. Zaklekta,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of

Economic Theory, Western Ukrainian National University

THE ROLE OF GREEN TOURISM IN THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES

В статті подано різні підходи науковців до трактування поняття «сільський зелений туризм» та його визначення в нормативно-правових

актах. Вказано на причини виникнення зеленого туризму як різновиду туристичної діяльності. Визначено ефекти впливу сільського зеленого туризму на соціально-економічний розвиток територіальних громад. Охарактеризовано моделі сільського зеленого туризму, які існують у зарубіжній практиці: австралійська, азіатська, англо-американська, східноєвропейська та західноєвропейська. Окреслено історичні віхи в розвитку сільського зеленого туризму. З'ясовано роль зеленого туризму в розвитку сільських територіальних громад України. Акцентовано увагу на особливостях розвитку сільського зеленого туризму на теренах Тернопільської області. Зроблено висновок щодо перспектив подальшого розвитку сільського зеленого туризму для підвищення фінансової спроможності територіальних громад в Україні.

The article presents different approaches of scientists to the interpretation of the concept of "rural green tourism" and its definition in regulatory and legal acts. It is noted that rural green tourism is a recreational type of rural tourism associated with the stay of tourists in the farmer's own residential house, a separate (guest) house or on the territory of a personal peasant (farm) household.

It is indicated that the emergence of green tourism is associated with the species diversification of tourism activities and the search for new market segments. The effects of the impact of rural green tourism on the socio-economic development of territorial communities are determined: creation of additional jobs and activation of the labor market; diversification of production and services of personal subsidiary farms; increase in income from the sale of agricultural products; increase in local budget revenues; development of infrastructure facilities and improvement of rural settlements; formation of environmental awareness of residents of territorial communities; ensuring ethno-political security (preservation of the authenticity of ethnic groups). The models of rural green tourism that exist in foreign practice are characterized: Australian, Asian, Anglo-American, Eastern European and Western European. Historical milestones in the development of

domestic rural green tourism are outlined: the formation of the foundations, the emergence of private forms of rural green tourism and the formation of this type of tourism as an independent industry, each of which is characterized by certain specifics of organization, regions of distribution, functional tasks, forms and directions. It is noted that the sphere of rural green tourism, under conditions of its effective development, contributes to the transition of the local economy to a multifunctional model and prevents overloading of natural ecosystems and tourist infrastructure. Attention is focused on the peculiarities of development of rural green tourism in the Ternopil region. A conclusion is made about the prospects for further development of rural green tourism to increase the financial capacity of territorial communities.

Ключові слова: *зелений туризм, сільська територіальна громада, моделі сільського зеленого туризму, монофункціональна та поліфункціональна моделі локальної економіки.*

Keywords: *green tourism, rural territorial community, models of rural green tourism, monofunctional and multifunctional models of the local economy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформа децентралізації в Україні дозволила сформуванню, відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, значний, дієвий та спроможний інститут місцевого самоврядування базового рівня – територіальні громади. Запорукою їх фінансової спроможності та соціально-економічного зростання є належний рівень фінансового забезпечення та наявність достатніх джерел для наповнення бюджетів територіальних громад. Однак досягти цього без необхідного рівня економічного розвитку відповідних територій неможливо. Економічний розвиток територіальних громад є результатом ефективного

використання їх ресурсного, інфраструктурного та інтелектуального потенціалу та поєднання ринкових і державних важелів регулювання.

Однією з важливих сфер соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад України нині стає зелений туризм, який сприяє відродженню економіки сільських територій, збереженню національних традицій та призупиненню депопуляційних процесів. Сучасні урбанізаційні процеси актуалізували даний вид туризму, який вже посів чільне місце на світовому туристичному ринку, а його розвиток породжує позитивні як економічні, так і соціальні ефекти. Зелений туризм є популярним видом відпочинку міських жителів сучасної Європи, де кожен третій нині обирає цей вид туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку зеленого туризму займається значна кількість науковців, зокрема В.І. Биркович, В.О. Бойко, Ю. Бондар, В.Г. Грановська, П. А. Горішевський, Л. П. Івашина, І. В. Мезенцева, О.М. Сердюкова та багатьох інших. У своїх працях вони висвітлюють сутність категорії «сільський зелений туризм», аналізують історичні етапи його становлення в Україні, а також розглядають тенденції розвитку сільського зеленого туризму в країнах Європи. Проте, в нинішніх умовах невизначеності в Україні, потребує більш детального вивчення питання впливу зеленого туризму на розвиток сільських територіальних громад.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) Метою статті є дослідження ролі зеленого туризму в розвитку сільських територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зародження зеленого туризму як самостійного виду туристичної діяльності розпочалося в 70-х роках ХХ століття, коли глобальна урбанізація стала поштовхом до популяризації відпочинку в сільській місцевості. Вже тоді в розвинених країнах світу діяльність із надання такого виду туристичних послуг широко підтримувалася органами державної влади і була спрямована на підтримку

неперспективних сільських територій та підвищення їх фінансової спроможності.

Виникнення поняття «зелений туризм» пов'язане з видовим розгалуженням туристичної діяльності та пошуком нових сегментів ринку. У науковій літературі існують різні визначення сільського зеленого туризму, серед яких найбільш поширеними є:

- «сільський зелений туризм — це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону» [1, С.139];

- «сільський зелений туризм — вид відпочинкового туризму у сільській місцевості з відносно незайманою природою, де туристи ведуть спосіб життя, притаманний відповідній місцині з урахуванням звичаїв, етнічних та колоритних особливостей, виконують традиційну просту сільську працю задля одержання естетичного задоволення та з метою культурного розвитку і оздоровлення» [2, С. 59];

- «сільський зелений туризм – відпочинковий вид сільського туризму, пов'язаний з перебуванням туристів у власному житловому будинку сільського господаря, окремому (гостьовому) будинку або на території особистого селянського (фермерського) господарства» [3].

В Законі України «Про туризм» (стаття 4) зелений туризм ототожнюється з екологічним туризмом [4].

Зелений туризм вважають глобальним феноменом, оскільки нині в світі спостерігається «перехід від так званої SSS-моделі відпочинку (Sea – Sun – Sand: Море – Сонце – Пісок) до моделі LLL (Lore – Landscape – Leisure: Знання – Ландшафт – Дозвілля)» [5].

Розвиток зеленого туризму сприяє диверсифікації видів діяльності в сільській місцевості, створенню нових робочих місць, зменшенню відтоку молоді з села до міста, збільшенню обсягу виробництва екологічно чистої

продукції та покращує якість соціально-побутової інфраструктури територіальних громад (рис.1).

Рис.1. Ефекти впливу зеленого туризму на розвиток територіальної громади.

Джерело: сформовано на основі [1; 2].

Загалом, у зарубіжній практиці сільський зелений туризм характеризується наявністю декількох моделей його розвитку: австралійської, азіатської, англо-американської та східно- і західноєвропейської, кожна з яких має свою регіональну специфіку.

Австралійській моделі притаманне формування туристичної діяльності в межах дикої природи.

Азіатська модель характеризується національним колоритом, високим рівнем культури гостинності та розвиненістю туристичної індустрії.

Особливістю англо-американської моделі сільського зеленого туризму є автотуризм, який виник в період активного будівництва автодоріг в англomовних країнах.

Східноєвропейська модель сільського туризму формувалася в умовах недостатньо розвиненої інфраструктури сільських поселень, яка потребувала суттєвої реконструкції, тому є високозатратною.

Західноєвропейська модель характеризується розвитком агротуризму. Вона, на відміну від східноєвропейської, є менш затратною, оскільки в країнах Західної Європи сільський зелений туризм розвивався в межах природних територій, де сільські будинки та ферми були спеціально облаштовані для прийому туристів. Вважаємо, що дана модель розвитку туристичної діяльності може бути застосована у вітчизняній практиці.

В Україні зелений туризм почав розвиватися в останнє десятиріччя ХХ століття. У квітні 1996 року було засновано «Спілку сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні». У своєму становленні український зелений туризм пройшов декілька етапів (формування засад, поява приватних форм сільського зеленого туризму і становлення даного виду туризму як самостійної галузі), кожен з яких характеризується певною специфікою організації, регіонами поширення, функціональними завданнями, формами та напрямками. Як багатогранний вид туристичної діяльності він передбачає відвідування пам'яток історії та культурної спадщини, ознайомлення з художніми промислами та народними ремеслами (гончарство, малярство, вишивка тощо), подорожі екскурсійними маршрутами з можливістю занурення у джерела та витoki української духовності. В Україні більше п'ятисот населених пунктів мають унікальну історико-культурну спадщину, яка знаходиться під охороною держави. Надзвичайно масштабним є її туристично-рекреаційний потенціал, адже біля 15% території становлять відпочинкові зони, гірські та приморські ландшафти, де збережена значна кількість пам'яток архітектури, національних та регіональних парків і садиб тощо. До прикладу, лише на Тернопільщині, яка посідає перше місце в Україні

за кількістю старовинних замків та оборонних споруд, знаходиться п'ята частина всіх пам'яток природи, що є в нашій державі [6].

Розвиток зеленого туризму має важливе значення як для туристів, так і для територіальних громад, оскільки сприяє соціально-економічному розвитку їх територій. Туристи отримують можливість активного відпочинку на селі, харчування екологічно чистими продуктами, ознайомлення з місцевою культурою, звичаями та традиціями, контакту з природою тощо. А для територіальних громад сільський туризм є джерелом додаткових доходів, що дає змогу вирішувати проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій.

З'ясовуючи роль сільського зеленого туризму у забезпеченні функціональності сільських територій важливо звернути увагу на їх безпекові аспекти розвитку. Передусім, беззаперечно важливим є значення сільських територій у реалізації продовольчої безпеки країни, а також у збереженні культурних традицій українського народу.

Вагомою є роль сільського зеленого туризму в Україні у плані забезпечення етнополітичної безпеки, тобто збереження автентики етнічних груп – бойків, покутян, ополян, гуцулів, волинян, поліщуків (захід), севрюків (північ), подолян, долинян, серкес (центр), литвинів тощо. Інші етнічні групи населення практично втратили свою специфіку, отож зелений туризм для місць їх проживання може бути імпульсом відродження, уникнення втрати звичаїв і традицій. Сільський зелений туризм в нашій країні здатний відтворити традиції та звичаї територій, де мешкають окремі народності ((зокрема, вірмени, роми, євреї, греки, болгари, кримські татари). Збереження такої взаємодії та співіснування різних народностей викликає значний інтерес у туристів і є базою для створення туристичного продукту.

Позаяк сільський зелений туризм є важливим структурним елементом туристичної галузі, він розкриває економіко-виробничу функціональність сільських територій, структура економіки яких є переважно

аграрноорієнтованою. Відповідно до її змістовності виділяють різну спеціалізацію економіки сільських територій:

- монофункціональні – характерним є один вид економічної діяльності (до прикладу, сільське господарство);
- аграрні – це території, що спеціалізуються на сільському господарстві;
- позааграрні – їм характерним є несільськогосподарські види економічної діяльності;
- поліфункціональні – властивим є кілька видів економічної діяльності, зокрема поєднання матеріальних і нематеріальних секторів економіки[7, С. 48].

Монофункціональність економіки сільських територій спричиняє цілий ряд негативних аспектів:

- обмежує можливості зосередження необхідного обсягу інвестиційних ресурсів у сільській економіці;
- стримує можливості зайнятості населення та реалізації підприємницького потенціалу;
- є небезпекою у випадку форс-мажорних обставин, зокрема у разі стихійних лих та негод – для аграрної сфери, військових конфліктів, пандемій чи терактів – для туристичної галузі[7, С. 50].

Водночас, поліфункціональність економіки забезпечує розвиток сільського зеленого туризму на сільських територіях через заохочення розвитку суміжних видів економічної діяльності (сфери послуг, сільського господарства ремесел і промислів).

Отож, сфера сільського зеленого туризму, за умов ефективного її розвитку, сприяє переходу локальної економіки на поліфункціональну модель та, водночас, не допускає перевантажень природних екосистем та об'єктів туристичної інфраструктури. Разом з тим, слід враховувати, що туристична монофункціональність сільських територій є ризикованою, позаяк стихійні лиха (паводки, зсуви ґрунту), природні чи конфліктні ситуації можуть

викликати руйнування локальної економіки та унеможливити одержання доходів місцевими жителями. У більшості випадків на сільських територіях в Україні переважає монофункціональність локальної економіки. Якщо остання супроводжується агроспеціалізацією (діяльністю агрохолдингів), це є позитивним моментом, якщо ж навпаки – виникає масова еміграція, економічна стагнація та депопуляція населення.

Для Тернопільщини розвиток зеленого туризму відкриває нові можливості, оскільки у регіоні наявний значний і різноманітний культурно-історичний, природний та туристичний потенціал. Сільський зелений туризм стає сьогодні для Тернопільської області вагомим чинником розвитку, свідченням чого є активізація інвестиційних процесів, завдяки розширенню малого та середнього бізнесу. Відбувається також формування основ для реалізації кластерного та інноваційного підходів у сфері розвитку перспективних видів туризму. Зокрема, у 2018 році в Теребовлянській територіальній громаді було об'єднано зусилля багатьох суб'єктів з надання послуг сільського зеленого туризму (польоти на паратрайку, екскурсії, апітуризм), а також громадських організацій та утворено перший туристичний кластер „Княжий град – запрошує”. Окрім цього, досягнуто домовленостей щодо реалізації міжмуніципального проєкту зі створення туристичного кластеру „Від Волині до Поділля”, який об'єднає Шумську територіальну громаду, місто Кременець Тернопільської області та Смизьку територіальну громаду Рівненської області [8].

Позитивним результатом таких дій стало зростання надходжень туристичного збору до місцевих бюджетів. У 2017 році їх сума становила лише 292,5 тис. грн, у 2018 році вони зросли до 402,0 тис. грн, а в 2019 році вже становили 1095,3 тис. грн. Найвищі показники надходжень туристичного збору у Кременецькому районі, Бережанській, Чортківській і Тернопільській міських радах, а також на території Дністровського каньйону[9]. Проте, конкурентні переваги ресурсного туристичного потенціалу Тернопілля потребують постійної підтримки і підвищення якості його складових.

Розвиток сільського зеленого туризму на Тернопільщині може стати основою відродження традиційної місцевої культури Галичини, Поділля та Волині, адже мистецтво і промисли цих регіонів приваблюють мешканців урбанізованих міст з масовою культурою, оскільки різняться місцевим колоритом. Тому, надаючи послуги з приймання, тимчасового розміщення та харчування туристів, облаштовуючи туристичні маршрути та стоянки для туристів, працюючи гідом чи екскурсоводом, населення сільських територіальних громад області може отримувати реальні доходи у сфері сільського зеленого туризму. Особливу увагу варто приділити також відродженню і розвитку курортних осередків на теренах області, які можуть суттєво поповнити доходи місцевих бюджетів. Отож, актуальним завданням сьогодення є розробка, обґрунтування та впровадження регіональної політики розвитку туризму, адаптованої до європейських інтеграційних процесів. Певні кроки на цьому шляху вже зроблено. Зокрема, розроблено Стратегію розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та план заходів з її реалізації на 2021-2023 роки, згідно яких «Тернопільська область повинна стати своєрідним туристичним хабом – «Подільськими воротами» в Україну, регіоном із сучасною туристичною та транспортною інфраструктурою, транзитною базою для туристів, які подорожують у Карпати та Європу. Розвиток туризму в області повинен базуватися на найбільш раціональному та оптимальному використанні територіального поєднання природних умов, ресурсів та історичних, архітектурних пам'яток краю і здійснюватися на засадах ефективної міжсекторної співпраці влади, бізнесу та громадськості в напрямку розвитку основних і перспективних туристичних дестинацій краю, формування місцевих туристичних кластерів, запровадження оригінальних туристичних продуктів, розробки та реалізації туристичних проєктів із відповідним фінансовим забезпеченням»[10].

Однак, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України та запровадження воєнного стану значно змінило пріоритети та можливості територіальних громад і негативно вплинуло на розвиток

туристичної галузі. Внутрішня міграція населення та низки бізнесових структур з окупованих територій і поява значної кількості соціально незахищених верств населення спричинили тимчасове використання закладів розміщення туристичної інфраструктури не за призначенням.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Отож, сільський зелений туризм є одним із найперспективніших напрямів розвитку туристичної індустрії світу та України, зокрема. Він орієнтований на створення комплексного туристичного продукту, шляхом використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості. В Україні пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму обумовлена необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем українського села (зниження рівня безробіття, покращення добробуту сільського населення, зменшення темпів трудової еміграції тощо).

Ефективний розвиток зеленого туризму в межах сільських територіальних громад сприяє переходу монофункціональної локальної економіки на її поліфункціональну модель та не перевантажує об'єкти туристичної інфраструктури і природні екосистеми.

Незважаючи на те, що для України сільський зелений туризм є відносно новим явищем та останніми роками набув швидкого розвитку, сьогодні він має географічні обмеження, пов'язані з військовими діями РФ на окремих її територіях. Однак, необхідно масштабувати сегментацію туристичного продукту в даній сфері на тих територіях, які не потерпають від активних бойових дій задля диверсифікації джерел наповнення бюджетів сільських територіальних громад. При цьому, розвиток зеленого туризму в структурі економіки сільських територій України повинен орієнтуватись на екологічну компоненту сталого розвитку, що й актуалізує перспективи подальших наукових досліджень.

Література

1. Биркович В.І. Сільський зелений туризм — пріоритет розвитку туристичної галузі України. *Стратегічні пріоритети*. Наук.-аналіт. щоквартальний. збірник. №1 (6). 2008. С. 137-143.
2. Бойко В.О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. №22. 2020. с. 58-65. С. 59.
3. Проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» № 5206 від 04.03.2021 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI04552A?an=8>
4. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 р.- ВР. Дата оновлення 1.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Мезенцева І. В. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського зеленого туризму в регіоні. *Економічні науки*. Серія: Регіональна економіка. 2017. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnre_2017_14_22
6. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua/>
7. Демко В.С. Сільський зелений туризм як перспектива розвитку домогосподарств. Пріоритети розвитку підприємств у XXI столітті. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції. Кропивницький: РВЛ ЦНТУ. 2018. 284 с.
8. Офіційний сайт Тернопільської обласної ради. URL: <https://tor.gov.ua/list/?type=view&id=14025>
9. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/>
10. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та план заходів з її реалізації на 2021-2023 роки URL: <https://tor.gov.ua/list/?type=view&id=14025>

References

1. Byrkovych, V.I. (2008), "Rural green tourism — a priority for the development of the tourism industry of Ukraine", Strategic priorities, vol. 1, no. 6, pp. 137-143.
2. Boiko, V. (2020), "Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects", Agrosvit, vol. 22, pp. 58-65.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Draft Law "About rural and rural green tourism", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JI04552A?an=8> (Accessed 05 Dec 2023).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On Tourism", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 05 Dec 2023).
5. Mezentseva, I.V. (2017), "Investment support for rural green tourism development in the region", Ekonomichni nauky. Seriia: Rehional'na ekonomika.. vyp. 14, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnre_2017_14_22 (Accessed 05 Dec 2023).
6. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023), available at: <http://www.minagro.gov.ua/> (Accessed 05 Dec 2023).
7. Demko, V.S. (2018), "Rural green tourism as a perspective of household development", Priorytety rozvytku pidpryiemstv u XXI stolitti. Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii [Priorities of enterprise development in the 21st century. Materials of the International Scientific and Practical Conference], RVL TsNTU, Kropyvnyts'kyj, Ukraine.
8. Ternopil Regional Council (2023), available at: <https://tor.gov.ua/list/?type=view&id=14025> (Accessed 05 Dec 2023).
9. State Fiscal Service of Ukraine (2023), available at: <https://tax.gov.ua/> (Accessed 05 Dec 2023).
10. Ternopil Regional Council (2020), "Development strategy of the Ternopil region for 2021-2027 and plan of measures for its implementation for 2021-2023", available at: <https://tor.gov.ua/list/?type=view&id=14025> (Accessed 05 Dec 2023).

Стаття надійшла до редакції 13.12.2023 р.